

מחשבות לקראת פורים
אדר ב'

דעות; תורה דעות; תורה

2024 תשפ"ד

ישיבת מחנים

גיליון ב

פתיחה

כאשר אבדתי

כמו הצחוק, גם הביטחון נושא בחובו את השרירותיות ואת האימה: בחסידות מלמדים שהביטחון שאנו מבקשים כל כך הוא תוצאה של מסירות נפש וקורבן. לשון אחרת, הביטחון לא בא לפני האימה והחרדה מפני המקריות והאבסורד, אלא דווקא אחריהן – בלעדיהן הוא לא יושג. יתר על כן, הביטחון אינו משענת הנותנת חסינות ההופכת את המשחק למכור מראש; מבחינה מסוימת האימה עצמה: "כאשר אבדתי אבדתי" (ד, טז) אומרת אסתר. היא אינה אומרת 'אני בטוחה בהצלחתי', להפך, היא מצפה לאובדנה בגלל מסירות הנפש הבוטחת שלה. הביטחון אינו נקי מהאימה, הוא נוכח באימה עצמה מכיוון שהוא פתוח לכל אשר יקרה [...]

ככה יעשה

כשלעצמו, הסיפור שמספר המגילה ממש אינו מצחיק. להפך, איום של השמדת עם מעורר יותר א האימה מאשר את בדיחות הדעת – גם אם ניצלנו מהשמדה זו. בשם מה, אם כן, שמה המגילה את כולם לצחוק? הרי הסכנה מוחשית ורצינית; פחדה של אסתר, זעקותיו של מרדכי, השק והאבל, אינם דברים של מה בכך. מניין יכולת זו להפוך את המפחיד למצחיק? לקרוע את המסווה ולחשוף את המגוּחך באווילי?

(הרב שג"ר, שארית האמונה)

דעת; תורה מבקשת להיות במה לשיח מעמיק במחשבה, הגות והיסטוריה יהודית מבית המדרש של ישיבת אור תורה מחנים שבמגדל-עוז. הפרויקט מבקש להציג מפירות בית המדרש למחשבה שבישיבה ומתורת הישיבה. עד כה הפרויקט פעיל ברשתות החברתיות וממשיך להפיק הסכת קבוע בשם 'פרוייקט יארצייט' בו מארחים דמויות מהעולם הרבני והאקדמי לדיון על דמויות חשובות בהגות ובהיסטוריה היהודית.

לפניכם יוזמה חדשה של הפרויקט – חוברות סביב נושאים שיופצו מתקופה לתקופה.

בחוברות אלו נבקש לגעת ולפתח מחשבות, להביא קריאות חדשות ומסקרנות, לאתגר שיח קיים ולהביא מתורת רבותינו, מתוך הנחה שיש המון מה ללמוד מההיסטוריה של רבותינו ודבריהם.

חוברת קצרה זו נסובה סביב ענייני חג הפורים: צחוק, קלות דעת, ליצנות וציניות – מושגים שהם חלק מהעולם היום-יומי שאנחנו יודעים למצוא את עצמנו ביחס אליהם ולא בהכרח קושרים אותם להתייחסויות רבניות או חושבים שאלה יכולים לגעת בעולם המתקדם והשונה שלנו.

ניסינו למצוא כמו נקודות שיכולות להיות מעוררות במיוחד בכתיבה הרבנית לעיין בהם בימים אלו של החג. בתחילה ישנו המאמר **לצים, צינקהים וחג הפורים** (3-9) בו דיברנו בסוגי הליצנות שנמצאים בספרות הראשונים והמקומות שהסוגים הללו מתגשמים כיום בחברה וכחלק מהשיח. סיימנו בכמה מחשבות על ציניות, רצינות ואדישות. לאחר מכן צירפנו ראיון עם הרב אושרי ברוך

ממלמדי הישיבה, 'לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זאת עשה' (10-16), בה שמענו כמה תובנות מעניינות ופיתוחים שלא חשבנו עליהם – בסוף החוברת צירפנו רשימת מקורות להמשך עיון עצמאי (17-22), מנהג שהיינו רוצים להצליח ולהקפיד עליו בכל חוברת.

תודה רבה לכל השותפים ליצירה ולמלמדי הישיבה. אנו תקווה שחוברת זו תוכל לתת לעוד תלמידים ותלמידות להכיר את עולם המחשבה והדת כפי שאנו מנסים לגשת אליו, עקב בצד אגודל.

נשמח לשמוע מכם הערות ומחשבות
מוזמנים להירשם לעדכונים על חוברות נוספות בהמשך במייל

daattora365@gmail.com

בברכה,
דעת;תורה

תמונת שער בהתאם לזכויות:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Original caption- A couple of hearty characters roar at a good joke Art.IWMARTLD135c.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Original_caption- A couple of hearty characters roar at a good joke Art.IWMARTLD135c.jpg)

Edward Ardizzone, Public domain, via Wikimedia Commons

לצים, ציניקנים וחג הפורים

פתיחה

אנחנו נמצאים בתקופה רצינית מאוד. כל היום שומעים חדשות בנושא המלחמה, הפוליטיקה נהיית מתוחה יותר וכמעט שהציבור הישראלי מתעסק אך ורק בדברים 'כבדים' במהלך החודשים האחרונים. כל זה לא מונע מהציניות הישראלית המחוספסת לנכוח ומדי פעם נשמע דיון ציבורי אם הפעם תוכנית סאטירה או בדרן מסוים 'חצו גבולי'.

לפעמים הציבור הציוני-דתי בישראל נדמה לנו כציבור שמתאפיין בשתי תכונות סותרות לגמרי: מחד הוא רציני עד תהום, לא יודע לצחוק על עצמו ולוקח את עצמו ואת המרחב התרבותי שלו ברצינות יתרה. ומאידך, מושב הלצים לא פסח עליו תרבותית, מפגשים שונים נועדים לפטפוט על הא ועל דא, ואין דבר זר בהליכה לקולנוע או ישיבה בתנועת הנוער או בבית הספר בה 'מריצים דאחקות'. ליצנות היא מידה שרבותינו כתבו עליה לא מעט וננסה לעשות סדר ולנתח את הסוגים השונים שלה. כך נוכל לתת תשומת לב לתפקיד התרבותי של הלצות בחיינו, הדרך בה אנו תופסים את התופעה, לאיזה סוג של הלצות אנחנו בזים ומה מבורך בעינינו. עיון שכזה יוכל להוציא אותנו נשכרים גם מנקודת המבט הדתית.

ליצנות – חדא היא?

רבנו יונה, בספרו שערי תשובה, מחלק את הליצנות לכמה חלקים שונים –

א. נתינת דופי באדם

ב. לעג לבני אדם

ג. לעג לדברים או לפעולות

ד. קביעת שיחה בטלה

ה. התלוצצות על דברים בפומבי.

אנחנו נרצה לעמוד מביניהם על שלושת החלקים שאנחנו סבורים שנוכחים בצורה נרחבת בחברה, הראשון הוא ה'**ליצנות לועגת**', וכלשונו של רבנו יונה:

"מי שלועג תמיד לדברים ולפעולות, ואין דעתו להבזות בעליהן, אך מרחיק הדברים שאין להרחיקם, ומרחיק תוחלת הפעולות שיש תקוה לתועלותן... והלץ הזה הביאהו למדתו הרעה היותו חכם בעיניו, ופעמים שתביא המדה הזאת את האדם לידי מינות להלעיג על מצוות" (שערי תשובה קעו)

החלק השני מאופיין באמצעות מושב הלצים '**ליצנות הבטלה**':

"... הקובע עצמו תמיד לשיחה בטלה ודברים בטלים כדרך יושבי קרנות, ושתים רעות יש בדבר הזה, האחת כי כל המרבה דברים מביא חטא, והשנים כי הוא בטל מדברי תורה, ויש בדבר הזה דרכי מות" (שם)

והשלישי הוא לא מאלו שמנה רבינו יונה, כי אם 'ליצנות האדישות', עליה נעמוד בהמשך.

ליצנות כלעג

אחד הצדדים הקיימים בליצנות הוא הלעג לבני האדם, למציאות ולחברה. בסרטים וספרים הליצן הוא דמות שנמצאת כל הזמן 'מעל' לאדם הפשוט, מביטה בו מבחוץ ומגכיחה אותו. בגמרא בסנהדרין אנו רואים שהלץ הוא אדם המזלזל במשהו מקודש:

תנו רבנן, הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר, והקורא פסוק בבית משתאות בלא זמנו, מביא רעה לעולם, מפני שהתורה חוגרת שק, ועומדת לפני הקב"ה ואומרת לפניו, רבונו של עולם, עשאוני בניך ככנור שמנגנין בו ליצים... (סנהדרין קא א)

היכולת לקחת משהו ולזלזל בו, אפילו אם זה רק להעמיד אותו מחוץ לקונטקסט המקורי שלו, נקשרת במידת הליצנות.

את הביטוי הבסיסי ביותר לכך שהליצנות מתבטאת בלעג אנחנו יכולים למצוא בגמרא המפורסמת במגילה:

'אמר רב נחמן כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דעבודת כוכבים דשריא' (מגילה כה ב)

אמנם אפשר לראות פה את הצד המותר של הליצנות, אבל העיקר לענייננו הוא שלפנינו איסור גמור של הליצנות כלעג על כל אדם שהוא אינו עובד ע"ז.

נוסף למקורות האיסור רבנו יונה מוסיף כי אם אתה מחזיק בעמדה של לץ ממקום של עליונות, תמצא את עצמך לבסוף לועג למצוות ולקב"ה. ובאמת מצינו את הליצנות כמידה רעה בפני עצמה:

"...תחלת עבירה הרהור הלב, שניה לה ליצנות, שלישית לה גסות הרוח, רביעית לה אכזריות, חמישית לה הבטלה, ששית לה שנאת חנם, שביעית לה עין הרע" (דרך ארץ זוטא פרק ו)

מהציטוט עולה שהליצנות מגיעה בדיוק לפני גסות הרוח – הרגע בו אני לועג למישהו, מכאן יכול לעלות שהיא נפרדת מהבטלה, אך ישנם מפרשים שראו את הבטלה כמהות הליצנות.

ליצנות הבטלה

במשנה באבות אנו נחשפים לביטוי מוכר ושגור:

רבי חנינא בן תרדיון אומר שנים שיושבין ואין ביניהן דברי תורה הרי זה מושב לצים שנאמר (תהלים א') ובמושב לצים לא ישב (אבות ג, ב)

נראה שמושב הליצים לא קשור בלעג, אלא בבטלה, או יותר נכון: לביטולה של תורה. וכך גם הגמרא בקידושין, בה נכתב עם מי צריך לקשור קשרים, קושרת בין השניים:

"וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ דור הנאה ממנו, שנאמר ובמושב לצים לא ישב, מושבו מושב לצים" (קדושין מא א)

מכאן משתמע כי מושב הלצים שמבטל את התורה מגדל חברה ואוכלוסיה של אנשים שלא מכירים את ארון הספרים, מושב הלצים מרוקן את המציאות מהתוכן הדתי. הבטלה (*Tristitia*) היא אחת משבעת המידות הרעות בדת הנוצרית ורבותינו כתבו עליה רבות. המאירי בפירושו לפרק הראשון בתהילים מתאר את הבטלה והליצנות כדבר דל וחסר תוכן: "לצים – משוללים מכל חכמה ומלאכה, ומעבירים עתותיהם בהבל" (המאירי א, א) דמותו של הלץ מאופיינת בריקנות ומושב הלצים מביא לה חותמת תרבותית וחברתית.

אפשר לחשוב על נפק"מ בין הסוברים שליצנות היא לעג לבין הסוברים שליצנות היא ביטול תורה: במצב שבו אנשים יושבים לנהל שיחה רגילה האם הם חוטאים בליצנות? במידה והם לא מדברים דברי תורה אך גם לא מדברי דברי הבל, היכן הם עומדים? אנו נוטים לחשוב שאפשר להיות תמיד גם וגם, המקף שאנחנו כל כך אוהבים להשתמש בו יכול להופיע גם פה, אפשר להיות גם רציני וגם להיות צוחק ושטותי אך המדרש בשיר השירים רבה מציג תפיסה קצת שונה:

"...מה השמן הזה כוס מלא שמן בידך ונפל לתוכו טיפה של מים יוצאת כנגדה טיפה של שמן, כך אם נכנסת דבר תורה ללב, יוצא כנגדו דבר של ליצנות, נכנס ללב דבר של ליצנות יוצא כנגדו דבר של תורה" (שיר השירים א כא)

אפשר לראות את זה כמשחק סכום אפס, ככל שיש יותר צחוק יש פחות רצינות ולהפך, עם זאת, אנחנו תוהים האם באמת כך בחיים, האם הצחוק והליצנות בפשטות מבריחים את כל הצדדים התורניים שבנו?

ליצנות כאדישות

"...הליצנות מעבירה המורא, והיא שניה לעבירה, וכל המתלוצץ נופל בגיהנם, ואינו זוכה להקביל פני השכינה, כמו שדרשו רז"ל מן המקראות" (ספר חסידים פח)

בספר חסידים נכתב שהליצנות מעבירה מעל האדם את המורא, באיזה סוג ליצנות מדובר? האם הליצנות כלעג? או שמא ההימנעות מהתורה? כמובן שאפשר ליישב לפי שתי הגישות – במידה ואני לועג לאדם או למצוות אני שם את עצמי עליון ועל כן המורא נעלם, ובמידה ואני מתבטל מתורה לאט לאט אני מאבד את האמונה שלי, התשתית התורנית שלי וגם מורא השמיים יעלם כלא היה. לדעתנו אפשר להבחין פה באופציה נוספת והיא ליצנות הנובעת מאדישות, בספר משלי לא מדובר כמעט בכלל על הליצנות, אלא על דמותו של הלץ, שם הוא נראה כבן אדם ששום דבר לא מעניין אותו.

האדישות כמובן יכולה להיות מפחידה מאוד, אדם שלא אכפת לו מדבר יכול באמת ללעוג להכול, אם אין ערך לכלום אז זה גם לא משנה אם אנו פוגעים או תורמים למשהו, המהר"ל פירש כך את הליצנות:

"כת לציים פירוש הליצנות הם דברי הבאי שעושה מעשים שאין בהם ממש כלל, כמו שהוא כל ליצנות, ולפיכך אין רואה פני שכונה, אשר בשמו אות הה"א ראשונה, שהוא מורה, כי הוא יתברך ברא כל העולם, ואין בעולם דבר אחד של ריקן והבל ושל בטלה, רק כל הבריאה היא לצורך" (נתיבות עולם, נתיב האמת)

במעשים 'אין ממש כלל', אך המהר"ל סבור כך מכיוון שבכל העולם יש אלוקות ועל כן, דברי הבאי הם זלזול בקב"ה ובבריאה עצמה. המהר"ל ממש רואה צורך להסביר מול הלץ כי 'כל הבריאה היא לצורך' – כבר כאן נוכל למצוא זיהוי של פוויציה אחרת מכיוונו של הלץ. הרש"ר הירש בפירושו למסכת אבות כתב באופן קצת אחר, קרי, יש מצב בו דברים אכן מקדמים את העולם גם אם הם לא עוסקים בתורה באופן 'ישיר':

"בין כך ובין כך מן הנמנע לומר שכוונת החכמים במשנה זו היתה רק למובנם המצומצם של דברי תורה כי שניים שאמנם אין ביניהם דברי לימוד התורה אך הם דנים בדרכים היותר מעשיות לקיומה של מצוה הרי גם הם בודאי אין מושבם מושב לציים וכן גם אומר ריעב"ץ בפירושה של משנה זו כי אין לומר בשום פנים ששיחה בדברי הרשות הנצרכים לקיום האדם תיחשב כמושב לציים אלא שבודאי מדובר כאן באנשים שהם במקום לעסוק בדברי תורה ומצוה ועסקי דרך ארץ חיוניים בכלל זה משיחים בדברים שהם בטלים מכל" (עטרת צבי עמ' סט)

בדברי הרש"ר הירש נמצא את הדברים מכוונים במיוחד מול האדישות: הליצנות שנובעת פה מביטול, היא לא מביטול התורה במובן המצומצם אלא תיאור של אדם אדיש, שמזלזל בכל העולם, גם בתורה וגם בדרך הארץ. בתנועת המוסר הליצנות פותחה רבות, ונכתבו דקויות והבדלים רבים בסוגי הליצנות. רבנו ירוחם בפירושו למקרא מתאר את הלץ כאדם שלא שם ליבו לדברים:

"מכאן נתגלה לנו סוד גדול בענין הליצנות, שאינה כפי שמורגלים להבין ללעוג ממי שהוא, לעג הוא כבר מהתוצאות של הכח הגדול הנקרא ליצנות... כח זה נובע עיין שם, החלק השני מי שלועג לבני אדם כי יבוז להם בלבם לקוצר השגתם במעלות או בהצלחות הזמן בכבוד ובשררה גם בזה השורש הוא שאינו מ ש י ב בני אדם אלא יבוז להם בלבם... שורש השרשים שלו הוא אי שימת לב ולא להחשיב דברים כשאדם מתבונן הוא רואה בעצמו איך שכל היום כלו הוא דורך בזה, מהיכן זה נובע שאינם מאזינים כלל לזולת. המתבונן יווכח לראות, כי זה נובע אך ורק מכח זה של אי שימת לב לדברים, ממילא הוא מבטל מה שהלה אומר, עוד לפני שהוא שומע. ואכן אם שמים לב קצת רואים באמת שאין לך אדם שלא יהיה בפיו איזה דבר טוב בן תורה ולמדן המעמיק באיזה ענין הרי ודאי שאפשר לשמוע ממנו דברים טובים ומכל אחד שומעים באופן שלו אבל זה מוכרח שיהיה משהו שיכולים ללמוד ממנו" (דעת תורה, שמות עמ' קטז)

חוסר תשומת לב, היא מידה רעה שאנחנו חוששים שקיימת יותר ויותר בעולם, אי היכולת שלנו להרגיש סבל של בני אדם, או גילויי אדישות כלפי תכונות, רגשות ודעות של דמויות אחרות מדאיגים

במיוחד. אנחנו חיים בעולם שבו החושים שלנו קהו, אירועים גדולים יכולים כמעט ולא להשפיע עלינו, היש ליצן גדול מזה?

ציניות

בעולמנו היום אנו מדברים פחות על ליצנות ויותר על ציניות. גם הציניות אינה אחידה ויש לה משמעויות שונות ונקודות היסטוריות שונות. לדוגמא, הציניות הקדומה הייתה אסכולה בפילוסופיה היוונית, האסכולה הצינית, וראתה את הציניות כמעשה ביקורת חברתי פנימי. הציניקן היה מדגיש ערך אחד שדגלה בו החברה בה ישב והראה כיצד הוא יכול להתגשם בצורה אחרת – לא בדרך בה החברה הייתה רוצה לראות אותו, הוא היה מוציא את הערך אד-אבסורדום זאת ממניע אידיאולוגי ובמטרה להשפיע על החברה שתאזן את ערכיה המוסריים והתנהלותה מחדש. כך לדוגמא מתאר אפיקטטוס את דיוגיניוס, הפילוסוף הציני הראשון:

"איך אפשר לו לאדם לבלות את ימיו בשלווה אם אין לו כלום?.. אבל ראו נא האלוהים שלנו לנו אדם אחד שיראה לנו בעליל שהדבר אפשרי. הסתכלו בי אומר הוא – אני אדם ללא בית, ללא מולדת ללא נכסים, ללא עבדים... וכי מה חסר לי? כלום איני חופשי מצער ומפחד? וכי אינני בן חורים?"

הציניות העתיקה נושכת אך מגיעה מתוך נקודת מבט ערכית מסויימת. מולה, הציניות המודרנית היא מבקרת 'חלולה'. משמע, הציניקן המודרני תוקפני כלפי כל דבר, ביקורתי כלפי כל ערך ומסגול לשחוט כל פרה קדושה – ועבור מה? לציניקן המודרני אין תשובה, הוא 'שקוף' ולא מייצג משהו בהכרח שעומד מאחוריו, כך תיאר אותו הרב עדין שטיינזלץ:

"העמדה הצינית היא ביסודה פשוטה, ואיננה מגיעה לאיזושהי עמדה פילוסופית כמובן, בהבדל בולט וניכר מהפילוסופיה הצינית, שהיא פילוסופיה עם תכנית חיוביים, למרות השלילה שבה. העמדה הצינית היא בעיקרה עמדה של שלילה, של בוז, של לעג, וחוסר אמון בערכים רבים המקובלים על החברה הסובבת. עם זאת, העמדה הצינית נבדלת מתחושה של דיכאון או מראיית-עולם של "הבל הבלים הכל הבל", משום שהיא איננה מחפשת תכנים, דברים, להחזיק בהם, אלא כל-כולה ההנאה שבהריסת דברים, בין כלפי אחרים ובין כלפי עצמו." (הרב שטיינזלץ, אלול תשנא)

הציניקן בעצם מוגן באופן תמידי, תמיד יוכל לבקר, לעקוץ ולחלל בלי היכר כיוון שהציניות שלו היא צורנית ולא תוכנית, אין לו הצעה מחודשת לסדר המוסרי והטוב כי אם שימור של המצב הקיים במקרה הטוב וניסיון לפרק הכל במקרה הרע.

אפשר לראות איך הציניות דומה לליצנות. יש בה צד של לעג וצד של בטלה ערכית או אדישות. מקס הורקהיימר, פילוסוף יהודי כתב על הציניות מנקודת מבט אחרת לגמרי, לדידו הציניות היא לא ביקורתית, אלא מאשררת את הסדר הקיים:

"ציניות מושכלת אינה אלא סוג נוסף של קונפורמיות. אנשים אלו מאמצים מרצונם, או כופים על עצמם לקבל, את שלטונו של החוק כנורמה הנצחית. כל חייהם הם מאמץ מתמשך להדחיק את הטבע ולמעט בערכו, כלפי פנים או כלפי חוץ, ולהזדהות עם תחליפיו החזקים ביותר – הגזע, המולדת, המנהיג, הקליקות והמסורת. בעיניהם, כל המילים הללו פירושן אחד – המציאות שאין לעמוד בפניה, ויש לכבד אותה ולציית לה" (ליקוי מאורות התבונה, עמ' 77)

אליבא דהורקהיימר, הציניות היא כניעה לקונפורמיזם, להבנה שהדבר שעליו אני צוחק שם ונשאר שם כדי להישאר, אני לא יכול לברוח ממנו אז אני צוחק עליו. האם זה מה שנמצא בתת-מודע של הציניקן? אולי זה גם מה שבעצם עושה הלץ כאשר הוא לועג? ואולי פה אנו צריכים לשאול את עצמנו כאשר מישהו לוקח חלק במושב לצים, אך לא מתוך מאידיאל ביקורתי – האם נוכל לגרום לו להרגיש שהתורה שהוא מבטל לא תיעלם, וכדאי לו ליטול חלק בלימודה וקיומה?

זוהי אולי הסתכלות שנותנת חסד לציניקן, ולכן נזכיר ציטוט מאחד הראיונות של דיוויד פוסטר וואלאס שמתאר את הציניות לא כ'הסכמה' בעלת פוטנציאל חיובי כי אם כטרגדיה של ממש, יש מאמר נהדר איפשהו שיש בו שורה על כך שאירוניה היא שירו של האסיר שלפתע מוצא את עצמו מאוהב בכלוב שלו.¹ האירוניה שאדם אוהב להצביע עליה איננה אלא הטרגדיה של עצמו. דומה אך מעט שונה.

ובנוגע לחג הפורים

אוסקר וויילד, מחזאי בריטי בן המאה ה-19, כתב מחזה בשם: חשיבותה של רצינות, קומדיה קלת-ראש לאנשים כבדי-ראש (The Importance of Being Earnest, A Trivial Comedy for Serious People). המחזה הוא פארסה קומית שבה דמויות מסתתרות מאחורי דמות פיקטיבית ששמה 'ארנסט', בסוף המחזה מתגלה שבכלל ארנסט היה איש אחר ומפתיע, המחזה נגמר בכך שאחת הדמויות הבינה סוף סוף מה המשמעות של להיות רציני (משחק מילים על השם ארנסט). אנו חיים בעולם שבו הרצינות קבועה מראש, ישנם דברים הנחשבים כרציניים וישנם דברי שטות והבל, ויילד מבקר את הרצינות הקבועה מראש בטענה שגם דבר מפתיע שבמבט ראשון נראה כלא רציני, בזווית אחרת נראה שונה ויכול להיתפס כרציני לעילא.

בידיש, המילה 'ערנסטקייט' פירושה רצינות תמימה, ואפשר לומר: תמימות רצינית – האדם העובד את הקב"ה צריך לעשות זאת ברצינות ובכבוד ראש ובמהלך כל השנה אנחנו יודעים כיצד נתפסת עבודת השם הרצינית – לימוד תורה, הקפדה על קלה כבחמורה וכדומה. אך במהלך חג הפורים הליצנות מקבלת את הבמה, ואולי ליום אחד אנחנו נותנים את האופציה לרצינות מסוג אחר, עבודת ה' שמגיעה מהצחוק. אלא שגם אותה ליצנות צריכה להיות רצינית לגמרי – רב הפורים המכין את הפוירים תויררה שלו לא יכול לבצע זאת באופן לא מקצועי, בוודאי ובוודאי שהוא לא יכול להיות

¹ Conversations with David Foster Wallace, 71. edited by Stephen J. Burn

אדיש למציאות. הליצנות שלנו והליצנות של חג הפורים נקבעת בהלכות ומנהגים רציניים לא פחות ממה שאנחנו מכירים מעולם ההלכה. גם כאשר אנו שואלים את עצמנו ובוחנים למשך יממה אחת סוג רצינות אחר לגמרי אנחנו מבצעים את זה מנקודת ייחוס מסוימת, לא מאדישות ולא מציניות עוקצנית – אנו חווים סוג ליצנות רציני מאוד שגם בו אנו מנסים לעבוד את ה' יתברך.

י' לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זה עשה' -

שיחה על צחוק, הומור וחג הפורים עם הרב אושרי ברוך

העיסוק המצומצם בנושא הצחוק וההומור בהגות היהודית אומר דרשני. לכבוד חג הפורים התיישבנו לשיחה עם הרב אושרי ברוך על הומור, צחוק, לעג ומה שביניהם. דיברנו על היכולת של הצחוק להיות גבוה ושפל, על ההומור כחלק מתעשיית הבידור ועל מה שיש למסורת רבותינו להציע ביחס לאדם הצחוק ומשמעות חג הפורים

מערכת דעת תורה: 'לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זה עושה?' (קהלת ב, ב) אנחנו לפני חג הפורים ורצינו לראיין אותך על הומור וצחוק. חג הפורים הוא חג יהודי של צחוק, בדיחות הדעת ושכרות. נתחיל בתהייה: בהגות יש עיסוק מועט בצחוק, זאת אומרת, על הרבה מן התופעות והמידות האנושיות נכתב הרבה בדברי רבותינו, אבל על הצחוק כמעט ולא. איפה כן הצחוק מוזכר? ולמה כמעט לא מדברים עליו?

הרב אושרי ברוך: שאלה מצוינת. אבל היא מאוד רצינית בשביל דיבור שמנהלים על הומור: זה חלק מהבעיה אנו מדברים באופן רציני על נושא מצחיק. למען האמת אני חושב שיש שלוש נקודות מבט לגשת מהן לשאלה – א. מיעוט ההתייחסות במקורותינו לשאלות יותר מופשטות, זה כמו שלא מדברים הרבה על מושג הזמן, לאן הוא נעלם? נדמה שחז"ל מעטו מלעסוק באופן נפרד בהמשגות של דברים מופשטים ומנותקים מהחיים. ב. ישנה עצם העובדה שהתורה במבט חיצוני מקוממת אמירה נגד השמחה וההומור, הומור נראה ונתפס כמושג שמפרק ושובר את הסדר, הוא בדרך כלל הנשק של החלש-רוחנית, התורה עצמה רוצה ליצור מבנה מאורגן ומסודר – גם ברמה ההיסטורית וגם בפרט, בתפיסה של האדם שמבטא רצינות ולוקח אחריות על חייו. אם נקלף את נקודות המוצא החינוכיות וננסה לעיין יותר פנימה, נוכל למצוא התייחסות עמוקה ואחרת להומור ולצחוק. ג. צריך לשמר על הרענונות של ההומור, אי אפשר לעסוק בו יותר מדי. אנשים עוסקים בהומור אבל לא מייצרים או אפילו נהנים ממנו, זו בעיה.

ד"ת: מעניין שהזכרת שהצחוק הוא דווקא נשקו של החלש, אחת משלושת התיאוריות בעולם הפילוסופיה של הצחוק היא שהצחוק הוא ביטוי לעליונות, ללעג. הובס כותב שהצחוק הוא הזחיחות של האדם על מומו של האחר, הצחוק בא 'להוריד'. נזכיר שאצל ר' יוסף אלבו, בעל העקרים לדוגמא, נמצא ממש הבחנה בין שחוק ללעג. צחוק הוא לא רק ביטוי ללעג. באמת תפיסתו של הובס קשה. נתקדם לשתי שאלות עיקריות בנושא הצחוק – למה אנו צוחקים? ואיך הצחוק עובד? אבל קודם, נשמח לשמוע איזו שאלה יותר משמעותית מבחינתך?

א"ב: השאלות קשורות זו בזו אבל כן צריך במידת-מה לנתק אותן, לדעתי, רוב ההוגים עוסקים יותר בשאלה השנייה – איך הצחוק עובד? מה הוא מייצר? נאמרו הרבה תשובות, הזכרת את שלושת

הגישות בפילוסופיה של ההומור. הגישה השנייה, מבית מדרשו של דקארט או פרויד, היא תפיסה ביולוגיסטית – מדובר בפריקה של רגרסיות שמייצרת איזון נפשי. הגישה השלישית מבית מדרשו של אנרי ברגסון שעסק רבות בכך וכתב גם ספר שלם על הצחוק (במקור מדובר בסדרה של שלוש הרצאות) ניסה בעיקר לעסוק בשאלה השנייה, לכן ספרו עמוס בדוגמאות של בדיחות, כי שואל דווקא איך ולא למה, בלי הדוגמאות זה נשאר באוויר. הוא מביא את הדוגמא שאדם הולך ברחוב ומחליק על קליפת בננה וכולם צוחקים, ברגסון טוען שאם הוא היה עושה את אותה הפעולה אבל ההחלקה הייתה מתרחשת שלא בטעות אלא בכוונת מכוון, אף אחד לא היה צוחק.

ד"ת: אז המצחיק זו ההפתעה? הפרדוקס? כמו לראות לפתע פרה מדברת, או קוף לובש כובע של שוטר?

א"ב: ההפתעה נובעת, בין היתר, ממנגון הגנה אנושי: האדם מגן על עצמו מעולם האובייקטים שקם עליו להרגו. הייחודיות שלו, בהנחה והפעולה היא מכאנית, נופלת אל עולם האובייקטים הכללי ואז הצחוק הוא בעצם פעולה של ניתוק, פעולה שמבדילה את האדם מהמכאניות של העולם, הרגע שהאדם נהיה אנושי ולא מכונה.

ד"ת: דווקא הדוגמא של ההחלקה על קליפת בננה מרגישה כמו רגע שבו הקומדיה והטרגדיה מתפקדות כשני הצדדים של אותו מטבע-ההפתעה, אם אדם מחליק על בננה ומת אנחנו לא נצחק, אנחנו נבכה.

א"ב: זו נקודה עמוקה של עולמות הגות מופשטים. היו הוגים שפירשו את עולם הצחוק כמלווה של מושג הקודש, כפי שאמרת הצחוק קיים הרבה גם בקומדיה וגם בטראגדיה: גיבור הטראגדיה היוונית מצחיק את האלים, הוא מייצר עולם אלטרנטיבי אבל חלש יותר, הוא הופך את עצמו למושא ללעג. לכאורה מוסד הדת והדרך בה הוא מתבטא נוגע באותה נקודה, אתה מחקה את הקודש באופן 'גרוע', אנחנו משתחוים השתחויות קטנות ביחס להשתחויות האמיתיות שהיו בבית המקדש, אנחנו מכים על החזה במקום מכות מרדות בתפילת עמידה, אלו רגעים חלשים יותר, קטנים יותר.

ד"ת: זה רגעים של הומור מבחינתך?

א"ב: הלעג עלינו! נקודת הקודש וההומור קשורות פה, יש משל של המגיד ממזרעטיש שהקב"ה נמשל לאב שרואה את בנו משחק ומצטרף אליו ומשתעשע עמו, הוא רוכב איתו על סוס מפלסטיק, הזיקה נולדת ברגעים הללו. האבא יורד לעולמו של הילד אבל אצל הילד הכל קטן ומחלש יותר, מינאטורי. המגיד קושר את זה לעולם המצוות, הן מתארות את עולם הקודש בזעיר אנפין.

(נכנס זבוב בשיחה, והיה צריך לרדוף אחריו, מאוד קומי)

ד"ת: נתחבר לנקודה של הקשר בין הצחוק לקודש. הרבה פעמים בספרות הקבלית הקב"ה מתואר כמשחק, מוכר התיאור של הקב"ה שמשחק עם לויתן כתיאור של השעשוע האלוקי. אפשר להרגיש שהצחוק דומה במידת מה לשעשוע האלוקי. אצל רבותינו לא בהכרח קשרו בין הנשגב לצחוק אבל אנחנו כן מוצאים אמירות שמדגישות כי הצחוק הוא 'סגולת האדם'. רמ"ד ואלי כותב שהאדם הוא 'בעל חי שוחק', זוהי תכונה פנימית לאדם: רק הוא מסוגל לצחוק, לא החפץ, לא הטבע אלא רק האדם. אתה רואה בזה הגדרה טובה של הצחוק?

א"ב: כן, זה קשור למושג נוסף שהיינו צריכים להזכיר והוא 'ההומור היהודי' כלומר האדם נקרא 'אנוש' כי הוא קטן ופגום מלשון אנוש. החולשה האנושית מייצגת משהו שהוא לא אובייקט אלא מימד קיומי שלא מופיע בעולם כנתון. החולשה מתרגמת לדרך, חיפוש ותנועה אינסופית אל עבר הנשגב. ההומור הופך הכול ללא חשוב ולא רציני. אני רואה אנשים מדברים בעודף רצינות ובפנים חמורות על דברים הזויים כמו כסף או סתם הנאות, אנשים מוכנים לבזבז את חייהם על צבירת נכסים ומספרים בבנק

ד"ת: וזה מצחיק אותך?

א"ב: זה ממש מצחיק אותי! אני מודה שזה מצחיק, אבל לפעמים אי אפשר לצחוק על זה בציבור, כי אז אתה נתפס, כמו שהזכרת קודם בצדק, כאדם שלועג, כמנותק – זה הופך לרגע שבו אתה לכאורה לא מבין את הצד השני. כמו במשל הבעש"ט: כשכולם רוקדים אז הם שותפים לאירוע, אבל אם אתה מבחוץ אתה צוחק על התנועות המוזרות. זו גם הפרדה בין צחוק ללעג, לעג הוא רגע שאתה לא מבין את השפה של השני, כמו בתפילה, הבן אדם הלא דתי יראה את זה כשגעון אבל מי שחי בתוך זה, יראה את זה כנקודה רצינית וחשובה עבורו. ובחזרה לנקודת החוסר, ההומור לפי כל זה הוא ההד של עצמותו של האדם שצריך לחפש, הוא לא באמת מושלם. אין הומור לאנשים שמחזיקים מעצמם, אין הומור לאנשים שמלאים בעצמם.

ד"ת: הזכרת את ההומור היהודי, אז נזכיר כיצד הרב דוקטור יצחק ברויאר כותב בנחליאל שיש לעם ישראל בדיחה מיוחדת בדיחה יהודית והנה גם בבדיחתו נבדל האדם היהודי משאר בני אדם, הבדיחה הופכת לסמן חברתי, יש סוגי בדיחות, סוגי לעג קליקה חברתית של ממש. בנוגע לסיום דבריך, חזרת להציג את ההומור כדבר שפל, נחלתו של החלש ולא של הנשגב. פילון, בפירושו לעקירת יצחק מתאר את עקדת הצחוק – הוא טוען שמעתה הצחוק נמצא רק אצל אלוהים, אצל השלם. האדם הקטן החרד למקומו – לא מצחיק.

א"ב: ההומור יכול להפוך לכלי רב עוצמה עבור האדם החלש והחרד, לדוגמא אנו היהודים לאורך הגלות היינו עם שצוחק על עצמו יותר מעמים אחרים, וזה היה לגיטימי. לדעתי זה נבע בעיקר מההיבט הפשוט כי ככה אתה לא נותן לאף אחד לפגוע בך, כשהדלת פתוחה אי אפשר להתפרץ פנימה

ד"ת: אז הרב אושרי, איך אתה מסביר את הפער בין התיאור שלך את הצחוק כנחלתו של העם היהודי למימרות בחז"ל וכן כמה פסוקים מפורשים במקרא שמדברים הרבה כנגד הצחוק. 'אז ימלא שחוק פיניו' – אז ולא עכשיו, אסור לשחוק בעולם הזה.

א"ב: זו חלק מהטרגדיה של השפה העברית, כל השחוק השלילי אצל חז"ל צריך לחלק אותו לכמה מופעים: א. לעג ואדישות ב. נקודה היררכית בה הצחוק הוא משפיל ואכזרי. ג. פועל יוצא של האדם שנח על זרי הדפנה, ביטוי של מלאות פנימית וסיפוק. המילה שחוק נקשרת בכל הדברים הללו, ולכן כשחז"ל תוקפים את הצחוק זה בא לדעתי ממקום כזה.

ד"ת: ראוי לדייק דברים שנמצא ברש"ר הירש. הצחוק שלילי לא רק כשהוא בא מנקודה נפשית מסוימת אלא גם כי הוא מגיע ביחד עם פריצת גבולות, ערעור של הסדר הקיים והתפרצויות של אנרגיה – זה מפחיד, אולי זה הפחד שנמצא בהסתייגויות של רבותינו

א"ב: שכחנו דבר נוסף בנוגע לצחוק והחלש: יש יכולת לצחוק לשחרר ביקורת סמויה שיש לדמויות החלשות בחברה, בדרך כלל זה סוג של ביקורת חברתית. ישנה טענה סוציולוגית שהליצן תפקד כמעין ססתום שחרור של המלך, הוא נתן לו לצחוק עליו כדי לבטא אנושיות, כדי לאפשר ביקורת כלפיו. כמו מערכונים שמבטאים ביקורת חברתית, יש כאן הפעלה של האדם לא בשכל אלא דרך הרצון והרגש. צריך להזכיר את שופנהאואר שטוען שהצחוק הוא הפער בין הרצון לדימוי, בין הרציונליות לאי-רציונליות בין הדברים כפי שאתה רוצה שהם יהיו לאיך שהם בפועל. הפער מייצר את השחרור של הצחוק, זה רגע שבו אתה לא נותן להמשגות להאפיל את המציאות. כמו המערכון שבו העולים החדשים צוחקים אחד על השני, זו קומדיה שהיא גם טרגדיה, המסקנות עצובות. הומור משכנע אנשים דרך הבטן ולא במסננת של השכל ולכן הוא מהיר וחזק.

ד"ת: אולי זה בדיוק מה שמפחיד בצחוק, אריסטו באתיקה קושר את הצחוק לזריזות וקורא לאדם המצחיק 'זריז תגובה', וכך גם אנחנו חושבים על אנשים חדים, שנונים ש'שולפים מהבטן'. אולי זה מה שגרם לרבותינו להסתייג מהצחוק – משהו מפחיד בכך שהוא לא עובר את מסננת השיפוט ויוצאת ביקורתיות חדה וחזקה כל כך מהבטן.

א"ב: זאת הסיבה שהרמב"ם קרא להם אנשי הדמיון, 'קסם על שפתי מלך'. הנואמים תמיד היו צריכים לדעת לכשף עם ההומור.

ד"ת: גם קיקרו בחיבורו על החובות מציין שזה תכונה חשובה לרטוריקן, לעשות בדיחה טובה וליצר פרדוקס מוצלח וכך ההמון נופל לרשתו כפי שציינת.

א"ב: נחזור לנקודת האנושית, זה רגע מפתיע כשנואם גדול יוצר איזה רגע 'לא מתאים' למעמד, יוצר חוסר הלימה בין התוכן לצורה. נוסף על זה, ההומור נדמה כמו עולם ניסי, אברהם אבינו נופל על פניו וצוחק, הנס בנוי על הומור, אם נתפוס את החוק באופן מסודר ומעוגן הנס לא יכול להופיע, נס בנוי על תפיסה פחות רצינית של מבנה העולם, רק כך הוא יכול להיפרץ ולהיפתח. לכן ההומור הוא, כאמור, כלי תאולוגי והגותי וגם מסוכן, עוד סיבה להסתייג ממנו.

ד"ת: דיברנו על החשיבות התיאולוגית של הצחוק, וכן על הביקורת מולו. עתה נעבור למושגים שלנו היום. יש מימרא בגמרא בעירובין – 'בשלשה דברים אדם ניכר, בכוסו ובכיסו ובכעסו, ואמרי ליה אף בשחקו', היום לקחו את זה רחוק מדי, הצחוק וההומור הפכו להיות מדד חשוב גם לבחירת בן זוג. מושג הצחוק הותמר כבר באזור המאה ה-16 והפך לחלק מסט נימוסי שיחה, 'ככה צריך להתנהג' – איך זה קרה לדעתך למושג החמקמק הזה?

א"ב: זה אולי מה שקרה למושג הספורט והמשחק הספונטני, מהרגע בו הוא מתמסד לתוך מערכות כלכליות ומערכות של סדר ככה הוא נהרס במידת מה. נימוסי הצחוק הורסים את ההומור. הופכים אותו לדרך טכנית ליצירת שיחה, בואכה להפוך את הפלא של ההומור לכלי ביד האדם המשמש לצבירת כח. זו הטרגדיה של תוכניות ההומור הנוכחיות כי ההומור הופך להיות עוד דרך להשאיר אותנו מול המסך, למלא את הלו"ז. זה לא ההומור שמתפקד כאמצעי פנימי של הפתעה אנושית או כמיהה אלא הומור שמשמש כדרך אפקטיבית ליצירת מערכת כלכלית חזקה ששולטת על אנשים, עולם הבידור והתעשייה בנויים על הנקודה הזאת. מדינה מעוגנת יעילה ומסודרת יכולה להפיק תוכניות על הומור אבל אם אין לה את נקודת האירוניה, אם אין לה את נשקו של הלוזר שלא מחפש את הניצחון של כאן ועכשיו, אז אין פה צחוק אלא תעשייה.

ד"ת: אנחנו מנסים להחזיר לצחוק חלק מגדולתו. מעניין הקישור בין השחוק לחכמה, האבן עזרא כותב על 'תרתי בלבי' שצריך: 'לאחוז בשמחה ובחכמה יחד, כי החכמה לבדה תוליד יגון, והשחוק לבדו לא יועיל'. בעצם זה מאזן, הצחוק מאזן את החכמה. ונשאל את השאלה החשובה – איך כל זה נכנס בתוך פורים, חג ההומור, הצחוק השכרות וההוללות – איפה הצחוק וחג הפורים נפגשים לדעתך?

א"ב: נתחיל הפוך על הפוך. ישנה גישה אזוטריה אצל רבותינו הראשונים שרואה בפורים כניעה חד פעמית להמון. לדוגמא בספר אלף המגן לר' שמריה האקריטי על הגמרא המפורסמת של רבא על חייב איניש לבסומי בפוריא ועל סיפור השחיטה הוא כותב שזה סיפור שבא לספור, וחייב איניש לבסומי לא נפסק. אבל מופיע סיפור נוסף על רב כהנא שקם ללמוד בפורים ותלמידו לא נוכחם והוא שואל את תלמידו למה? ורב כהנא היה בשוק, ר' שמריה האקריטי אומר שצריך ללמוד לע ניסי הטבע של רבנו של עולם באמצעים שכליים, את ההמון צריך לשכנע באמצעות האגוזים והקליות שמחלקים לילדים בפסח זו אותה נקודה

א"ב: נתחיל ב'הפוך על הפוך', ישנה גישה אזוטריית אצל רבותינו הראשונים שרואה בפורים כניעה חד פעמית להמון. בספרו 'אלף המגן' ר' שמריה האקריטי כותב על המימרא של רבא שחייב איניש לבסומי והמשמעות שלה ביחס לסיפור השחיטה בסעודת הפורים – שמעשה לסתור! ומימרת רבא לא נפסקה, אבל, הוא אומר, יש סיפור נוסף שם בהמשך על רב כהנא שבא ללמוד בפורים בבית המדרש ואין תלמידים, והוא שואל אחד מהם – איפה כולם? ועונים לו: 'בסעודת פורים' ורב כהנא מופתע – מה לתלמידי חכמים ולסעודת פורים? ר' שמריה אומר שצריך ללמוד על ניסי הטבע דרך האמצעים השכליים, אבל את ההמון צריך לשכנע באמצעות האגוזים והקליות שמחלקים לילדים בפסח, זו אותה נקודה!

ד"ת: זאת אומרת שזה חג שצומח מלמטה?

א"ב: כן! בדיוק, מלמטה. זהו חג עממי וככה הוא נראה גם במגילה עצמה – צומח מהמציאות. הנקודה החשובה היא שברור שההומור מתפקד כאמצעי בלבד להמון ובאמצעותו מוטמע בו רגע משמעותי שאולי דומה למעמד הר סיני. כפי שאמרנו זה לא עובד רציונלית, דווקא באמצעות השיכרות וההומור – זה מה שאנשים מבינים וזה מה שאנחנו משלמים על מנת שהמסר יעבור בצורה רחבה זו. הכנסת המגילה לכ"ד ספרי הקודש יכולה להתפרש כאירוע המוריסטי גדול, לא רק ששם ה' לא מופיע! מתאמצים ממש לא לומר אותו! אסתר מתאמצת לא להזכירו. אוסף הסיפורים המקריים במגילה, הסדר שנשבר שהופך לרגע המכונן של הקהילה, המשמעות התהומית של נדידת שנת המלך המקרית – כל אלה מצביעים שאלוהים נמצא במקרה, הסדר החילוני הריבוני והאנושי נשבר ואלוהים נמצא ומופיע בהפתעה ברגע של הצחוק, הסדר מפריע לגילוי. הקב"ה שמייצר את הטבע והסדר בפורים שובר אותו ומתגלה בהתפרקות שלו, בנקודת ההומור. יש לזה ביטוי גם ברמה ההלכתית – הרמב"ם פוסק שמותר להתחפש לאשה ולעבור על לא ילבש, מהר"י מינץ פוסק שמותר ללבוש כלאים מדרבנן. ההוגה הקארנבלי מיכאל בחטין טען שלכל תרבות מסודרת יש רגעים של היפוך וצחוק, אך לרוב הוא אכזרי – ימים בלי סדר שממליכים ליצן על העיר, אבל אחר ההשתוללות הוא נתלה כדי להחזיר את הסדר, בחטין טוען שכל חוק חייב נקודה כזו.

ד"ת: זה בעצם איזשהו ניקוז, נקודה שבה יהודים רציניים כל השנה מקבלים יום אחד של הומור, צחוק ושבירה של הסדר הקיים. ואותה 'שבירה', למרבה האירוניה, אפילו נכנסת לקודקס ההלכתי. **א"ב:** יש פסקה חשובה במי השילוח בפרשת משפטים, בה הוא מבדיל בין חוק שמאפשר תמיד פריצת גבולות לבין המצווה שמייצרת זיקה, ואותה זיקה לא יכולה לייחס רצינות-יתר לתופעות האנושיות, חשובות כמה שלא יהיו, אלוהים נמצא מאחוריהן והוא חשוב יותר מהתופעה עצמה. לכן פורים הוא הפוך מהקארנבל.

ד"ת: התחלנו בפסוק מקהלת ונסיים בו – 'לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה?' הקשר בין שמחה לשחוק מעניין מאוד: הרמב"ם בהלכות דעות כותב – 'ולא יהא מהולל ושחוק ולא עצב ואונן אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות' דווקא שמחה היא שמצטיירת אצל האדם ההרמוני השליו

והנינוח, ודווקא השחוק מופיע כפריצה שלה. אנו מאחלים לכם ולנו שבחג פורים יהיו גם הפריצות וגם הנחת באיזונים הנכונים.

לעיון נוסף

יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן רבים ורחבים המקורות מני ים, לכן יכולנו להציג כאן רק חלק מהמקורות ולפרוס אותם לפניכם. אבל לפעמים אנחנו מרגישים שאנחנו מעבדים את הדברים מדי ומגישים לכם משהו קצת 'נקי'. ובכלל, הכתיבה של רבותינו כל כך עשירה ומתארת כל כך הרבה מומנטים, תנועות נפש ואבחנות דקות – לכן אנחנו שמחים להגיש כמה ציטטות מדברי רבותינו לפניכם עבור לימוד עצמי ועיון נוסף

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא כא

אמר רבי חנינא בר פפא פנים בפנים (אימת) [פנים תרי בפנים תרי הא ארבעה אפין, פנים אימות] למקרא, פנים בינונית למשנה, [פנים] מסבירות לתלמוד, פנים משחקות לאגדה.

תלמוד בבלי, מסכת עבודה זרה יח, ב

אמר להו רבא לרבנן במטותא מינייכו דלא תתלוצצו דלא ליתו עלייכו יסורין. אמר רב קטינא כל המתלוצץ מזונותיו מתמעטין, שנאמר משך ידו את לוצצים. אמר רבי שמעון בן לקיש כל המתלוצץ נופל בגיהנם, שנאמר יום עברה היום ההוא, אמר רבי חנילאי בר חנילאי כל המתלוצץ גורם כלייה לעול, שנאמר ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם, כי כלה ונחרצה שמעתי. אמר רבי אליעזר קשה היא, שתחילתה יסורין וסופו כליה. דרש רבי שמעון בן פזי אשרי האיש אשר לא הלך לטרטיאות ולקרקסיות של עובדי כוכבים, ובדרך חטאים לא עמד זה שלא עמד בקנגיון, ובמושב לצים לא ישב, שלא ישב במושב אנשי פלשתים, מפני שליצינים היו, שנאמר ויהי כטוב לכם ויאמרו קראו לשמשון וישחק לנו...

ילקוט שמעוני פרק כ, תתקנט

לץ היין, אמר רבי זירא אלו דברי תורה, שנאמר ושתו יין מסכתי, וכל המתלוצץ בדברי תורה נקרא לץ, שנאמר לץ היין.

רמב"ם הלכות דעות פרק א

ולא יהא מהולל ושוחק ולא עצב ואונן אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות, וכן שאר דעותיו, ודרך זו היא דרך החכמים, כל אדם שדעותיו דעות בינונית/בינוניות/ ממוצעות נקרא חכם.

דרשות ר"י אבן שועיב פרשת ויקרא

וכתב החכם ויש במעשה הדת מעשים נפלאים לא ישיג טעמם שכל האדם, והם כמו הסגולות לא יובנו טעמיהם, אלא לנביאים שנגלו להם אמתת הדברים כפי מה שהם, וראו אותם הפנימיים כמו שראו המוחשים בראות החיצוני, ומודיעים הדברים מצד הראות לא מצד שמע

וקבלה עד כאן. ואין ספק שיש בעניינים הגשמיים לא יובנו בשום צד טעמיהם, כל שכן העניינים הרוחניים, כי הצחוק הבא ממשמוש תחת השחי וכפות הרגלים, או כשיראה האדם דבר שחוק ויצחק לא נודע טעמו לחכמי המחקר ואמרו שהוא סגולה באדם. וכתב הר"ם ז"ל כי שחוק מסגולת האדם.

רבי מתתיהו היצהרי מסכת אבות פרק ג משנה ב

ועתה אשוב לפרש המשנה (מ"ב). פירוש לצים, הם האנשים המלעיגים על זולתם ומספרים בגנותם, לפי שאינם מכירים חסרונם, ולזה אינם מקבלים תוכחת. אמר שלמה אל תוכח לץ פן ישנאך (משלי ט, ח), וזו יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון (שם כא, כד), פירוש מי שהוא מתנהג בעברת זדון עם האנשים יראה שאינו ירא מהם, לפי שאינו מכיר שלימותם. יהיר הוא המתגאה בעצמו, יראה שאינו מכיר חסרונותיו, שמו וגדרו הוא לץ. ימשך משתי תכונות אלה שכל מה שיעשה יעבור אפילו דרך הזדון שהוא לעשוק ולגזול ולא יחשוב בהצלחתו, ואינם מקבלים עול התורה הנותנת שלימות ומאירה העורים כמו שאמר תורת ה' תמימה משיבת נפש [מצות ה' ברה מאירת עינים] (תהלים יט, ח – ט), ואמר ותורה אור (משלי ו, כג), ולזה סמך לו במושב לצים לא ישב כי אם בתורת ה' חפצו, כלומר שמכיר חסרונו ורוצה להשלים נפשו:

דרך חיים מסכת אבות פרק ג משנה ב

כי אין ההתלוצצת רק דברי שחוק ודברי התול ואין בהם ממש, ולכך דבר זה שהוא יושב ומספר עם רעהו הם דברים שאין בהם ממש ולכך דבר זה הוא מושב לצים. אף ע"ג שאם היה אדם אומר לחבירו דברים שאינם דברי תורה רק ספורים שאין בהם ממש לא נקרא זה לץ, מפני כי הלץ הוא שנמשך אחר דברי שחוק שהאדם נהנה מאוד בדברי שחוק, וכאשר יאמר לחבירו דבר אין זה שחוק שהוא נהנה בו, אבל אם שנים שיושבים יחד ומספרים דברים של הבאי שאין בהם ממש אף האדם נמשך אחר זה והוא כמו דברי שחוק והתול שהאדם נמשך אחריו מפני הנאתו, כאשר שני בני אדם יושבים ומדברים דברי הבאי דבר זה הם דברים שאין בהם ממש שהאדם נמשך אחר זה כמו אחר שחוק שהאדם נמשך אחריו ביותר ולפיכך כל ישיבה של שנים שהם מדברים יחד ואין זה דברי תורה הוא מושב לצים.

תוספות יום טוב מסכת אבות פרק ג משנה ב

הרי זה מושב לצים – דאין ליצנות גדולה ממי שאומרים לו מנה זהובים שעה אחת. וכל שתמנה יהיה שלך. והוא בטל. הוא ודאי מתלוצץ מן הזהובים ומבוזה אותם. כן הבטל מדברי תורה אחר שיודע השכר הגדול הזה אינו כי אם לץ. וכן אמר החכם אוי להם לבריות מעלבונה של תורה. הרי קרא המבטל מדברי תורה עולב. כך פי' במד"ש בשם החסיד ז"ל

רמ"ד ואל"י, ספר הליקוטים

טעם שהשחוק מיוחד לבני אדם ולא לבע"ח – ענין השחוק אשר הוא עצמיי אל האדם כל כך עד אשר גדרו הוא "בעל חי שוחק" מה שאין כן אל שאר בע"ח שאינם מדברים, סודו הוא, כי שאר בעלי חיים כל עצמם מסטרא דמותא ואין שחוק בההוא סטרא, אבל האדם יש בו שחוק ויש בו בכיה, השחוק מסטרא דחיי שיש בו, שהיא הנשמה הטהורה, והבכיה מסטרא דמותא

שיש בו – סוד הנפש הבהמית. ולכן משחרב בית המקדש אסור לאדם שימלא שחוק פיו, כי סטרא דמותא גוברת ואיך ישחק האדם על מפלתו. אבל לעתיד לבא – אז ימלא שחוק פינו כי בלע המות לנצח ואין עוד בכיה לעולם, כי הבכיה מההוא סטרא. והילד אשר בצאתו מרחם אמו מיד נותן את קולו בבכי, כי מזלו רואה ונשמתו יודעת שיוצא ממקום החיים אל מקום המיתה, מה שאינו יודע בעודו בבטן אמו, כי שם נר דלוק על ראשו וכו' כאמרם ז"ל, וכאילו עומד בחיי העוה"ב ממש ואינו מרגיש ברעתו עד שיצא ממנו. ולעתיד לבא נאמר "יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו".

אמרי פנחס, עמ' 141

שמעתי מפיו בשם הרב רבי משה ב"ר נחמן {קאסיבער} ז"ל ואמר דאיתה בתיקונין קדרותא וליצנותא מטחול אתנייהו, קדרותא הוא עצבות באה ג"כ מטחול כמו ליצנות. וסיפר שראה אדם אחד שאמרו עליו שהוא לץ גדול, והכירו שהוא עצב ומתהלך במרה שחורה מאד. ועוד אמר: תדע שבתשעה באב כשמדברים בני אדם זה עם זה - **בכל דבר מתערב דברי שחוק, ודוקא מתערב שחוק ווערטעלך**, כי אז שולט הטחול, לכן אני נוהר שלא לדבר כלל בט' באב עם בני אדם.

מלכים משלי יד ו

בקש לץ – הלץ יתלוצץ על החכמה, אבל לא על הדעת הנודע במופת או בחושים, ורק הנבון שחקר על חוקי החכמה יבא לידי הדעת.

גר"א על משלי

ולץ – הוא היפך הלומד, ולא קבל גערה, ולכן עזבו אביו. (שם יג א)
לץ – המדבר ליצנות, דברים בטלים, ואינו נהנה מזה, ולכן לא תפרידהו התוכחה מליצנותו, ורק על ידי יסורין והכאה יסור מדרכו. (שם יט כה)

צדקת הצדיק רס

ב' מיני שחוק הם, הא' ששחק מאיזה בריה כענין שחוק לרעהו אהיה וזו ליצנות, וצד ההיתר שבו ליצנותא דע"ז (מגילה כ"ה), כי זה ענין יום הפורים שהוא תיקון השחוק דאדר, שלכן מנהג ישראל לעשות בו מיני שחוק וליצנות מהמן שהיה הוא לשחוק תחת שחוק הכסיל שהיה לו לפי שעה מישראל. ולא דוקא ע"ז כי כל השס"ה לא תעשה הם ענפים מלא יהיה לך וכל מיני רע נקרא ע"ז, ואיתא (קידושין פ"א) ר"מ מתלוצץ בעוברי עבירה, רק דשם א"ל אי לאו דר"מ את וכו', **כי דבר שאין האדם עצמו נקי גם כן ממנו אין לו להתלוצץ מן האחר** מאחר שגם הוא עדיין אינו נקי מזה אתי לאגרוויי ביה... רק באותו היום דאז באמת יבוער הרע מן העולם... ובאמת אז הוא זמן כליון קיומם לגמרי ואין הקב"ה רוצה בהם עוד ומואס בהם, אז יהיה השחוק לפניו על בריותיו. אבל בעולם הזה אצלו ית' השחוק עם בריותיו עם לויתן. ויש מין הב' דשחוק שהוא הוללות ומעשה נערות כענין "יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו", וצד ההיתר שבו לצורך מצוה וכבוד שמים, וכענין (שבת ל') מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן

קודם הלימוד, שעל ידי זה מתרחב הלב כאשר הגוף בעצבות וצריך גם כן לישוב באימתא בשמעתא ואין יכול למצוא בלב שמה אמיתית יוכל להרחיב בשחוק שהוא שמחה מדומית לפנים...

רסיסי לילה, ר' צדוק

כי ליצנות הוא ההיפך מדברי תורה דכתיב בה אמת, שזה כל ענין התורה המלמדת לאדם דרך ה', היינו שכל פרטי עניניו מעשיו ומחשבותיו יהיה הכל שפת אמת אשר תכון לעד. **וליצנות הוא ההיפך מאמת**, שכל מעשיו ומחשבותיו הכל לפנים, והוא מתחלק באומות בכל אומה כח מיוחד שאצלם אותו כח של ליצנות, ונגד זה יש כח דברי תורה שכאשר נכנס ללב שמתפשט בכלל אומה הישראלית שהם לב העולם, אז יוצא נגדו אותו כח של ליצנות שבעולם ונאבד כח אותה אומה שאופיא שלה ממנו

רש"ר הירש שמות לב ו

יצחק – צחק בבנין קל הוא הצחוק הטבעי העולה מאליו, **שלמראה דבר מצחיק קשה להתאפק ממנו**. צחק בבנין פיעל הוא הצחוק העולה במכוון, **הלועג לפער שבין המחשבה והמעשה**, בין הרציה והביצוע וכו'. אפשר שכאן נרמז כבר הצד האירוני של הצחוק, הן ידע העולם את היומרה של אברהם ושרה, אותם שני יחידי סגולה, אשר העיזו לשחות נגד זרם הזמן... ועוד יומרה מגוחכת זו, להרכיב את כל העזות תקוותם על נטע רך שנטע באחור זמן כזה... **כלום נתמה על בני הדור, שלא יכלו להמנע מחיוך של לעג**, בהביטם אל עריסתו של עם ישראל, הן עד היום שמים ללעג ולקלס את היומרות החובקות עולם של עם ישראל עם עולם... **ובשם זה (יצחק) ייקרא עד שתימלאנה התקוות, שיסודן בהשגחת הכורא והבטחותיו**, רק אז ימלא שחוק פינו (תהלים קכ"ו), בפינו יהיה הצחוק האחרון, והצחוק הזה לא יהיה "צחוק" אלא "שחוק" העולה במתינות כהבל פה בחיוך של שמחה. (בראשית כא ו)

הרב שמחה זיסל זיו, הסבא מקלם

והנה, האדם אשר יסודות הדת מושרשים בו, איך יתפעל מהליצים הבווערים בעם, אשר הם בער ולא איש, בורים מכל חכמה ומדע, כי החכם אינו עוסק בשחוק ולצון, כי יש לו תענוגים יותר גדולים וישרים כי "אין שמחה כהתרת הספיקות"

מכתב מאליהו, חלק א עמוד פב

ובמושב לצים לא ישב, הלץ איננו רק העוסק בשחוק והיתול, **אך כל ההולך בטל נקרא לץ**, כן כתב רבינו יונה ז"ל בשערי תשובה שער ג', וכן מפורש בגמרא, שנים שישבו ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים, והוא מאשר ההולך בטל בודאי תחסר לו יראת שמים, **כי אילו היו המצוות חשובות בעיניו, איך ישב בטל? על כן ראוי להשתדל שלא לשבת עם הלצים**, כי אפשר ללמוד מהם לזלזל במצוות, והנה אמר ובמושב לצים לא ישב, כי חפץ לומר לנו, כי גם במקום שלצים ההולכים בטל ומתעצלים במצוות יושבים תמיד, לא ישב אפילו בשעה שלא היו הלצים שמה, כי יש חשש אולי יבואו הלצים ויהיה עמהם כרגע אחד...

עלינו ללמוד מזה גם לפי ערכנו הקטן, עד כמה עלינו להשתדל לברוח מחברת בני אדם הרחוקים מן התורה ומן המצוות.

אור לציון – חכמה ומוסר, רבי בן ציון אבא שאול

ישנו כח שקוראים לו חכמי הטבע כח התאוצה, שכפי שאדם מתחיל כך ממשיך, כגון מי שמתחיל להתפלל מהר, קשה לו להאט. כך מי שהחל להתנהג בשחוק וקלות ראש והוסרה רצינותו, הליצנות ממשיכה, וגם אם יוכיחו אותו לא ישמע, והאזהרות שיזהירוהו לא יכנסו אל לבו.

ומה יכול להועיל לו ולשבור את ליצנותו, דאגה גדולה, או חלילה מחלה מסוכנת, זה גורם להסיר את הליצנות ממנו, וזה מה שאמרו חז"ל במסכת ע"ז א"ר אלעזר כל המתלוצץ יסורין באים עליו. ועוד אמר שם רבי אלעזר שתחילתו יסורים וסופו כליה ב"מ.

רוברט לואיס סטיבנסון, להגנת הבטלנים

אבל אף שזהו אחד הקשיים הכרוכים בעניין הנידון, אין הוא הגדול שבהם. לא תושלכו לכלא אם תדברו בגנות החריצות, אבל אולי תוקצו מחמת מיאוס אם תדברו כטיפשים. הקושי הגדול ביותר ברוב העניינים הוא לעשותם כראוי

...

בוודאי אפשר למצוא מעט ידע צונן ומשמים על פסגות המדע הפורמלי והמפרך; אבל את עובדות החיים המסעירות תוכל לרכוש דווקא מכל הסובב אותך – כובמחיר ההתבוננות בלבד. בעוד שאחרים גודשים את זיכרונם בפסולת מילים, שאת מחציתן ישכחו עד סוף השבוע, המשתמט המצוי עשוי ללמוד אומנויות מועילות באמת: לנגן בכינור, להכיר סיגר טוב או לשוחח בקלילות ובנינוחות עם טיפוסים מכל הסוגים.

...

ולא זו בלבד, אלא שלבטלן ישנה תכונה נוספת וחשובה מאלה: כוונתי לחכמתו. הוא, שהתבונן בשים לב בסיפוק הילדותי ששואבים אחרים מתחביביהם, יתענג על אלה שלו באירוניה עצמית לא-מבוטלת. קולו לא יישמע בין בעלי הדוגמות. הוא ינהג סובלנות גדולה ושקולה בכל סוגי האנשים והדעות. ואף שלא יגלה אמיתות יוצאות מגדר הרגיל, הרי גם לא יזדהה עם כזבים חריפים במיוחד. דרכו לוקחת אותו במסלול עוקף, שלא רבים פוקדים אותו, מסלול הקרוי משעול הפשטות, ופניו למצפה השכל הישר. משם יחלוש על אופק נחמד, גם אם לא אצילי במיוחד; ובעוד שאחרים רואים את המזרח ואת המערב, את הזריחה ואת השטן, הוא יכיר בסיפוק במעין שעת שחרית הזורחת על כל הדברים הארציים.

אתיקה לאריסטו ד, ח

וכן ישנה דרך ראויה לשמוע את אשר נאמר. קנה המידה של מה שראוי ישתנה, כמובן, לפי טיב האנשים שבאוזניהם ידבר המדבר, ולדבריהם ישמע השומע. ובררו שגם לגבי שעשוע זה ישנן הפלגה והמעטה מעל ומתחת למידה הנכונה. והאנשים שמבקשים לבדח את בני שיחם יתר על המידה נראים כבדחנים וגסי רוח, מאחר שהם חומדים לציון בכל מחיר ומתכוונים יותר הצחיק משומר דברים חניניים בלי שיפגעו באיש שבו יתלוצצו, ואילו אנשים אשר הם

עצמם לא יאמרו שום דבר מצחיק, ושיכעסו על העושים כן, מוחזקים להיות בורים וקשוחים. המשתעשעים בנעימות נקראים 'זריזי תגובה', כאילו רוחם נעה בזריזות. שדרכי התנהגות זו נוהגים לראותן כתנועות אופיו של האדם, וכדרך שערכו של גוף האדם מוערך לפי איכות תנועותיו של זה, מוערכים גם באופיים לפי אותו קנה מידה. ואולם באשר הצחוק רווח בעולם כפי שהוא רווח ורוב האנשים מכנים יתר על המידה מבדיחות והלצות, קוראים גם לבדחנים 'זריזי תגובה', כיון שהם נושאים חן בעיני הבריות. אולם העובדה שיש הבדל בינם לבין הללו, והבדל שאינו של מה בכך, כבר נתברר מתוך מה שאמרנו זה עתה.

מישל וולבק אויבי הציבור עמ' 21

בחברות שלנו, חשוב שאנשים יתביישו להיות עצמם. ייתכן אפילו שהבושה הפכה לאמצעי אילוף מהותי. במכתב הקודם שלך התלוננת שתופסים אותך כאדם בלי חוש הומור. יכול להיות שזו המעלה הנדירה ביותר שלך. מהו בסופו של דבר ההומור אם לא הבושה להרגיש רגש אמיתי? מהו בסופו של דבר ההומור אם לא הפגנת כוח, להטוט אלגנטי של עבד לנוכח מצב שהיה מעורר בנסיבות רגילות ייאוש או זעם? לכן אין זה מפתיע שההומור זוכה היום להערכה רבה... הלוא אי אפשר להכחיש שהיהודים פיתחו הרבה לפני כולם את אותו חוש הומור מפורסם שמאפשר להם למרבה הצער לשאת פחות או יותר כל דבר. וזה מהפך מן היסוד, שמחה אמיתית, לראות את ישראל נלחמת היום.

ישיבת אור תורה סטון

מחשבות בעקבות המלחמה אדר א'

מוזמנים להאזין לפרוייקט יארצייט בפלטפורמות ההסכתים השונות:

הרב קוק, חת"ס סופר, מנחת חינוך, אנדרה נהר,
הרב אריה בינה, הרב חרל"פ, הרב שלמה פישר,
הפחד יצחק, קצות החושן, השרידי אש,
הרוגוטשובר, הגר"ש ליברמן, ר' יוסף קארו, רס"ג,
הבעש"ט, הרב מוהליבר, רבנו תם, הרב אלחנן
וסרמן, ריב"ש, ר' יהונתן אייבשיץ, פרנץ רוזנצוויג,
הערוך לנר, רמ"ד ואלי, ר' יצחק עראמה,
הרשב"א, החיד"א ובקרוב - הש"ך והט"ז

2024 תשפ"ד

ישיבת מחנים

גיליון ב

הסכתי מחנים

